

Radics Viktória

A remény fesztvolsága

MODERN IZRAELI ELBESZÉLŐK

Válogatta Hannab Jáz Keszt

Fordította: Ács Gábor, Gát Jákó, Görög Livia,

Kádár András Ariel, Kiss Marianne,

Rayman Katalin és Tóth Krisztina

Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 323. old.

Ha becsukom és félreteszem ezt a könyvet, és megpróbálom elképzelni, fölidézni, persze nem ellemi tartalmat, olyan képzetem támad, mintha valami szinte tapintható, ízes, szagos, színes, szenzuális dologhoz kellene közelednem – mint amikor a gyerekkori szülői házra gondol vissza az ember, és az illatát, a tárgyak tapintását, az emberek auráját, mondhatni, a hangulatok szagát érzi, és benne valami szorongásos reményt, az élet ambivalens érzékiségében folyamatosan fürdőző és a másnapot mindig mint új napot váró

gyerek zsigeri, torokszorító reménykedését. Ez a dekadenciától teljesen ment állapot, az a fajta érzékiség, mely fölemel, mely az ösztönösből egy pillanat alatt fölropül a ragyogóig, és vissza és föl, melyet tehát valami ösztönszerű hit

életet – a gyerekre tudok csak mutatni, ezt példázandó – az egész képzeletembéli antológiát átjárja. Szájamban az utóíze: a remény. Nem a tételes hitből fakadó, ideológiával aládúcolt reményre gondolok, hanem éppen hogy az érzékletesre, zsigerire, mely, ahogy a nap előbújik, úgy ragyog fel, szinte valami természeti törvény szerint, a legrosszabb lelki állapot valamely pillanatában is, és ha az ember nem képes megtartani, ha ettől csak még rosszabb lesz minden, akkor sem lehet teljesen megfede-

kezni róla. A „jóról” meg a „szépről” nem lehet teljesen megfedekezni, de nem így fogalmilag értve, hanem ahogy azt egy falevél vagy egy tekintet tartalmazza, tartalmazta. Aki a keserű poharat teljesen fölhajtja, az óhatatlanul

lenyeli a kósza, áldásos cseppeket is – legfeljebb még szomorúbb lesz tőlük. Halottakról készült fotóportrékat néztem egyszer. És az a mosolyféle. Nehéz elviselni. Lehetetlen nézegetni azokat a fényképeket, el is raktam valahova jó mélyre. „Imaszíjaimat nem a karomra és a homlokomra rakom, hanem egy fiókba, amelyet réges-régen nem nyitok már ki” – írja Jehuda Amihaj. Ama „kimondhatatlan” nemcsak a rettenetessége, hanem a bensőségessége és szépsége miatt is oly kimondhatatlan. Talán ettől tudnak mosolyogva vagy szemükben valami derűvel hallgatni az idős bölcsek.

Félreértés ne essék, egyáltalán nem bölcsekről, „zsidó bölcsességekről” szól ez a novelláskötet, sőt egyetlenegy bölcs sem szerepel benne, legfeljebb homályos emlékek utalnak ilyenre, ilyen öregekre; tévedő, fölzaklatott emberekről szól, drámákról drámaian, és többek között éppen ez a könyv egyik különössége, hogy a természetes emberi drámaiság itt felszínre bukkan, szabálytalan, ilyen-olyan formában följön, nincs olyan elnyomott, szétpréselődött állapotban, mint a standard posztmodern irodalomban, melyben valami intellektuális masinéria mintha gyorsfagyasztott félkész ételeket gyártana belőle. Azon a tájon az intellektualitás összeforrt az etikával, akkor is, sőt éppen séggel akkor, ha ennek kérdésessége kerül újra meg újra terítékre. Ez a kérdésesség köti össze a jelent a tradícióval. A tradíciótól itt mindenki közvetlenül érintett, tehát az etikai kérdések is az érintettségben merülnek fel – indulati erővel. Sem a formájában, sem a tartalomban nem tanúskodik konzervativizmusról vagy hagyományhűségről ez a kötet. Hanem turbulenciáról, a dolgok firtatásról és bizonyos jó fajta igyekezetről, ami a megalapozó, a kezdet-szituációkban kapja el az embert. A művész mindig kezd, a dekadens társadalmakban azonban van az embernek egy olyan érzése, hogy minden kezdetet eleve megevett a fene. Izraelben a kezdésbe a megtiport múlt szól bele,

a halottak suttognak bele s a tragikum, míg a túlsó végén az „Ígéret Földjének” egészen más-képp valósuló reménye feszíti a húrt. És az efféle „keret” mindenkit felölel. Az emberek osztognak egymás problémáiban. Az európai irodalomban meghonosodott magánytematika, a mi evidens magányunk, ott, úgy látszik, extremitás. Úgyhogy némi reminiscenciát keltenek bennem ezek a novellák a régen többnyire antológiákban olvasott (elfeledett) magyarországi szocialista realista elbeszélésekre, bár ez esetben egészen másról, benső indítatású, így formailag is változatos alkotásmódról van szó, amit nem torzít el a pozitív kifuttatás kényszerpályája stb., stb. – valami társadalmi izgékonyosság, a társadalmi tér megnyílásának reménye lehet az, ami kicsit közös bennünk. Ez a remény azonban nem optimista; inkább a lefelé ásás erejében érezhető. Paradox remény? Azok a szemek! Aharon Apelfeld *A vadászat* című látomásos elbeszélésében így írja le őket: „Semmit nem vettek szemügyre külön-külön, nézésük átfogóan irányult a világra, akárha magába szívna. Ekkor úgy látszott, hamarosan eltűnnek, megszűnnek egészen, csak pusztá tekintetük világít majd utánuk, és a tájra sugárzik nélkülük, szemük nélkül.” *A szemek* című novellában pedig, a kötet legmaibb-realistább munkásnovellájában (szerzője Mose Samir) a teherautósőfőr főszereplővel akkor fordul a világ, s döbbsenti rá életmódjának képzelenségére, amikor szembesül egy vak újságosgyerekkel: „Szemhéjai meg-megrebbentek lesütött szemein; ahogy mellére hajtott fejét fel-emelte – a két szeme lehunyva. Szemek? Egy haldokló madár két vergődő szárnya terült rájuk, jó anyám, hogy él ez?” A ragyogás hiányáról van szó. Apelfeldnél a vadászott zsidóknak „csak a pillantásuk létezett, mintha egész lényük fénylően izzó, ragyogó szemükbe sűrűsödött volna”. Persze hogy nem diadalmas ragyogás ez. Hogy miféle, épp ez a kötet rejtélye.

A nyitó, talán a legkorábbi és tökéletesre

formált novella, Joszef Hajim Brenner *A kiút* című remeke egy öreg tanítóról szól. A kötetben lépten-nyomon felbukkanó öregember- és nagyapafigurák prototípusát látom benne. Akik még, belülről vezérelve, tudták, mikor mi a teendő, és a legszörnyűbb körülmények közepette is állt bennük a világ. Az én nagyapám is ilyen volt, és kortársaim talán értik, amikor azt mondom, hogy az ilyen benső szilárdsággal mi már empatikusan is aligha tudunk azonosulni, és nem értjük az ilyen belvilág koordinátarendszerét. Szüleink „közvetítésével” nekünk már vérünkkelé vált a bizonytalanság. Brenner öreg tanítója nagyszerűen megformált figura, aki az őt körülvevő halálos képtelenség közepette úgy hajt végre (abszurd) jócselekedetet, hogy az őt az evidencia érzésével tölti el, melynek erejéhez–hiteléhez képest tulajdon halálfélelme egyszerűen nem jön számításba. „Az egész lényét elárasztó megkönnyebbülés”, amit Brenner mestéri lélekbe látással ábrázol, nem az abszurdban „mégis” fellelt értelemnek, hanem az iszonyú képtelenségen a legegyszerűbb emberi cselekedettel való felülemelkedésnek az eredője. S. J. Agnonnál (*Egy egész kenyér*) egy tipikusabbra formált öregemberfigurával, egy tudóssal, írásmagyarázóval találkozunk (Hűséges Jekutiélnak hívják); ez esetben a modernitást „hozó”, kusza lelkű férfi figura van igen jól, ironikusan megformálva. Milyen érdekes! Brennernél az öreg tanítóval a következő epizód játszódik le: „Valami homályos ösztönnek engedve kinyúlt, és megtapogatta a fél cipót. Száraz volt és kőkemény. Büntudat fogta el... »Micsoda kár manapság elherdálni akár csak egy morzsányi kenyeret is...«” Agnon zavaros fejű férfia, aki lustaságból egész nap nem evett, este „egy egész kenyérről” ábrándozik, anélkül, hogy egyetlenegy helyénvaló gesztus kitelne tőle. A tanító ösztönös mozdulata és reflexiója teljesen elevenen áll előttünk. Valamire – a novella révén – emlékezünk. Helyzetünk

azonban olyan, mint azé a férfié.

Aharon Meged nagyapafigurája a kötetzáró, kitűnően megírt, igazi „csattanós” novellában (Jad Vasem) a saját korát túlélte, tapasztalatát hiába kínáló aggastyáné. Ez a tapasztalat tragikus és szembenézésre hív fel – éppenséggel a remény elve mozgatja e hagyományozó igényt. Az író árnyalt helyzetrajzolását szemléltesse itt egy részlet az unoka és az unokavő látogatásáról: „Minden ellenkezés céltalan volt. Nagyapa hozott egy kis csészét már erjedni kezdő lekvárral; szőlőt és szilvát, kekszet és két csésze erős teát rakott az asztalra, és nógatta a két fiatalot, hogy lássanak hozzá. Raja bele-belekóstolt ebbe-abba, hogy örömet szerezzen a nagyapjának, mialatt Jehuda, aki az öreg embernél tett látogatásokat terhes kötelességnek érezte, és már a tényérok megpillantásakor enyhe hányingert érzett, grimaszokkal adta tudtára Rajának, hogy semmi körülmények között nem eszik a lekvárból. A felesége azután megszelídítette Jehudát azzal, hogy rámosolygott, és megsimogatta a térdét, és minthogy a nagyapja újból határozottan felszólította, hogy lásson neki, Jehudának legalább egy púpozott teáskanállal ennie kellett az undorító édességből.” Én emlékszem erre a lekvárra és a túl édes nagyanyai kávé ízére, amit rendre eléggé szörnyű történetek kísértek. Ezek az izraeli elbeszélések lépten-nyomon ilyen pár mondattal kikanalizott sűrű életanyagot kínálnak, melyek felébresztik az emlékezet rejtett rétegeit. Például a saját nagyapa-komplexusomat. „Ahogy nagyapa ott ült az asztalfőn, olyan volt, mint egy király, és királysága: a sok gyerek és unoka az asztal körül.” Hanoch Bar-Tov novellájában (*Az utolsó nagybácsi*) a nagyapa figurája már mitikussá válik, Jaakov Sabtajében (*Eltűnőben*), miként a cím is deklarálja, kikopik, és a kikopás ábrázolása révén visszahozatik. Legalábbis a hiány. „Mindennek megvolt a maga helye az életében, és minden a maga idejében került sorra, mintha mind-

ez valami szertartás rendje szerint történne”, áll, ugyebár, múlt időben. David Saharnál (*Elobim bakatan balála*) az álombéli „apa leugrott az asztról, és a falba verte a fejét, az Erec Izrael-térképbe... és valahányszor a falhoz ért a fejével, kisebb lett a teste, és a fia tudta, hogy csak ő tudna segíteni rajta, de ő maga is tehetetlen tömeggé változott... és nézte, hogy az apja hogyan veri a fejét a falba, hogyan lesz egyre kisebb, és tűnik el fokról fokra, míg végül nem marad belőle más, mint a koponyája koppanásai.” A kontinuitás fájdalmas elszakadásaival a novellák abszurdba torkollnak, de nem válnak abszurd novellákká, hisz szabályosan kirajzolják a szaggatott vonalakat. A, ha szabad így mondani, „apakomplexusos” novellák közül a legszebb Jehuda Amihaj *Apáink betvenbét balála* című vizionárius prózája. Az előbbi eltörpülő apával szemben itt, pszichológiai nyelven szólva, az atyafigura inflációja történik meg, behömpölyög időket, tereket, s ezt a lelki valóságot az író lenyűgöző irodalmi nyelven ábrázolja. A merész hasonlatok mellett, mint ebben a részletben: „Ha beszélt például, a szája úgy tátongott, mint egy sötét ház kapuja, vagy úgy fodrozódott, mint egy zászló. Levél volt az arca, mindig távoli helyekre címzett levél, s a postabélyegeken rajta: a szemhéja és a szeme. A füle talán vitorla, isten tengerén. És az arca vagy nagyon vörös, vagy fehér, mint a haja”, az ilyen dús részletek mellett egészen egyszerű mondatok: „Mielőtt letérdelt volna, apám a földre terítette bársony talesza tokját, hogy a térdét be ne piszkolja. Azt nem bánta, hogy a homloka piszkos lesz.” Ez az apafigura azért nem tud meghalni, mert a fiú képtelen őt integrálni. Ő az, aki, mint idéztem, az imaszíjat a fiókja legmélyén tartja, és nem tud velük mit kezdeni. Miként Sulamit Hareven novellájában (*A tanú*) a nevelőközösség sem tud mit

kezdeni a diaszpórából, a halál torkából érkezett kisfiú elbeszéléseivel, vagy az említett Jad Vasem-béli unoka nagyapja emlékeivel, meg az a zavaros fejű férfi, Húséges Jekutiél leveleivel: „Kutatok a zsebeimben, hát látom, hogy nem vesztek el, csak bemaszatalódtak sárral, mártással, borral.”

Brenneré, Amihajé, Megedé mellett a kötet legjobb novellájának mégis azt érzem, melyben nyakig benne vagyunk ebben a sárban, melyben úgy döglök meg az öszvér – agyonlövök –, hogy a dög szóról már nemcsak Baudelaire-re fogok asszociálni, hanem erre a vén jószágra is, „amint még állt és zihált, nyüves, féregmarta melle fel-alá járt, és minden lélegzétvételnél vércsöppek szivárogtak elő a lyukakból”, miközben „a tehenek az istállóknban mind a réshez nyomakodtak és kilestek.” Gyerekszemmel írott elbeszélés ez, és a gyerekindulatokkal telített. Egy „istenverte faluban” játszódik, melyben, mint egy teknőben, csak úgy hanytorog az agresszió. A gyerek persze magára veszi, és a maga romlatlanságával küzd vele. Akárcsak a széppel, mely ebből a sárból születik, ami „a lámpás gyér, sárga, pislákoló fényében, az elégett kanóc, a ganéj és az esőtől megrohadt szalma bűzében” történik egy haldokló „jemeni” és egy fél arab gyereklány között: „óvatosan fölébe kerekedve, mint tetőről alácsorgó víz, míg egészen el nem fedi teste ezt a másikat, kivérzett testet, hogy fölmelegítse, és szinte meg sem moccanva fel-alá csúszkál rajta... És csodát lát bámuló két szemem.”

Köszönet illeti a kötet kitűnő fordítóit, amiért minden lehetőséget megadtak arra, hogy az olvasó rányissa a szemét egy másmilyen világra, másmilyen irodalomra, és bámulhasson, csodálkozhasson, emlékezhessen a saját reményeire.